

MAIRONIO EILĖRAŠTIS GOETHĖS PARAŠTĖJE

[...]

Paralelė – Rainis

Skirtingas kultūrinis lygis lemia tą faktą, kad Maironio „faustiškąjį“ libretą „Kame išganymas“ Latvijoje atitinka Janio Rainio plunksnai priklausantys fundamentalūs darbai: *Fausto* vertimas (1898), iš kurio žodyno, anot A. Upyčio, „sėmėsi visa tolesnė literatūra“, studijėlė apie Goethę (Gėtę), subrendusio meistro ranka išversti 52 Goethės eilėraščiai. 1903 m. pasirodė pirmojo Goethės *Raštų* 7 tomų leidimo I tomas *Poezija* su Rainio įžanginiu straipsniu.

Tad Goethės poveikio Rainio talento išsiskleidimui nereikia ieškoti su mikroskopu. Latvių poetas Goethę siekia suimti su visu jo filosofijos ir estetikos turiniu. Galingo, veikloje išsiskleidžiančio subjektyvumo, maitinamo turtingais gamtos ir kultūros ištekliais, įsisaugojimas Rainiui kaip ir Goethei yra neišsenkamos energijos šaltinis. Kaip tai nepanašu į žūtūtinį valios ryžtą, į nuogą principą, kurį deklaruoja aušrininkai. Rainis savo dienoraščio įrašuose, kurių čia pateiksime nešykštėdami, kalba, kad savo poezija einąs bandyti gyvenimo, o priešpriešos jėga, su kuria jis susiduria, jį patį kelia, užgrūdina, mobilizuoja. Gyvenimas, o ne idėja kaip Maironiui teikia jam jėgų.

„Gyvenimas savo žydėjimo metu siekia veikti, – jis jėga; grožis tuo mastu, koku stiprina jėgą, siekia ne grožio, o tiesos ir poveikio“¹, – pasižymėta užrašų knygutėje. O kitu atveju poetas nurodo ir šaltinį, iš kur pasisemta ši apvaldyto titanizmo idėja. „Ir darna, Goethės harmonija subalansuotos, tvardomos jėgos neduoda laimės pilnaties pojūčio, o tik jėgos pajautą, kas taip pat malonu“ (1908 09 13 įrašas dienoraštyje). Tad supranta, vitalizmo versmė skleidžia minties įtampą: „Žmogus – minčių suma. Mintys – tai judėjimas, o judėjimas amžinas. Tai siela“, – dar 1897 08 26 dienoraščio įrašas.

Kaip neprisiminti iš Goethės *Vilhelmo Meisterio*: „Kodėl žmonės pavydi poetui? Todėl, kad dalytis mintimis su kitais verčia jo prigimtis: dar daugiau – jis pats yra mintis.“²

Ryšium su užsibrėžiamu intelektualinės energijos akumuliacijai Goethės vardas Rainio primenamas nuolat ir nuolat: „Naudotis viskuo, ką kiekvienas turi geriausio, kas tinka ir man. Tai Goethės receptas, taip pat ir Puškino „Eugenijus Oneginas“. Apimti visas to laiko idėjas ir sukrauti jas į vieną laužą“ (1905 05 09 įrašas). Labai dažnai Rainio keliami uždaviniai atrodo visiškai kaip Fausto, poeto projektuoti į savo gyvenimą. 1907 11 13 dienoraštyje pasižymėta: „Naujas gyvenimas: išvystyta technika, filosofija, išstobulinti jausmai – svajoju apie jį, trokštu visa siela, veržiuos į jį visą gyvenimą, bet ir bijau – ar užteks jėgų visam tam aprėpti, atsekti ištakas, suimti visą begalybę žinių, įveikti drebulį prieš techniką, sukaupti iki paskutinės ribos, viską į save sutelkti, performuoti – ir nugalėti. Reikia atsinaujinti pačiam, kad įveiktum visą šitą.“

Metai iš metų latvių poetas atkakliai kartojo sau programą maximum kaip vienintelę įmanomą asmeninio gyvenimo motyvaciją: „Mane visad traukė žmogaus dvasios aukštuminės išraiškos: dvasiškai buvau su jų reiškejais, ir jų atspindys krito į mane, ir aš šviečiau kaip fosforuojanti jūra. Kuo aš tapsiu, nežinau, žinau tik, kad augu kartu su ta didžiule mase ir ta idėja, kurioje aš plaukiu kaip dalelytė“ (1910 02 22 įrašas).

„Aš dabar vienas. Ir jeigu aš noriu gyventi, turiu nugalėti; jei noriu nugalėti, turiu laikyti save rankose: jokių nuolaidų sau, kiekvieną akimirką siekti tikslo.“

¹ Kadangi Vilniaus bibliotekos Rainio pilno raštų rinkinio (30 t.) neturi, naudotasi populiaria knyguote: Ян Райнис. Я искал правду. Дневниковые записи, афоризмы, письма. – Рига: Лиесма, 1988.

² J. V. Gėtė. Vilhelmo Meisterio klajonių metai arba atsižadantieji. – Vilnius: Vaga, 1996, p. 53.

<...> Vienintelis išsigelbėjimas – griežtumas sau, aktyvumas“ (1911 11 27 įrašas).

Jeigu poetas nebūtų ir nieko daugiau palikęs, be maksimalistinių įžadų, mūsų kultūriniam regione tai atrodytų per daug reikšmingas intelektualinis užsiangažavimas, kad būtų galima apeiti tylomis. Išsamus visuotinės literatūros pažinimas dar Peterburgo universitete, gėtiškasis universalumo idealas užsibrėžiant botanikos, zoologijos, mineralogijos, geografijos, technikos, sociologijos studijas kaip eventualų poezijos pasaulėvaizdžio šaltinį, intensyvi veikla socialinės inžinierijos sferoje – tai stambaus masto asmenybės kultūrinė programa. Kurį lietuvių poetą galėtume pastatyti greta Rainio? Ko gero... Maironį, kad ir su didelėmis išlygomis. Bent jau Maironis į porą tiktų ne blogiau negu kuris kitas vėlesnių laikų poetas. Taip, bet jei Maironis, tai suprantame – ir koks atstumas tarp jų!

Lyrikoje Rainio siekimas Goethę turėti sau pavyzdžiu formuluojamas taip neatsaukiamai ryžtingai, kaip įmanoma tik savo poetinę programą iki galo filosofškai ir estetiškai pasvėrus:

„Kas būdinga mano poezijai?

Kraštutinis paprastumas.

Pagrindinė tema aiškiai iškelta.

Prieinama protui. Maža vaizdų. Vienas centrinis vaizdas. Vienas stiprus pojūtis. Rūstumas.

Priešingybė – Shakespeare su jo slegiančia vaizdų gausa.

Skaidri kaip Goethės poezija, kaip ankstyvoji arabų poezija“ (1906 06 09 įrašas).

Net dar daugiau. Sąmoningai žengiant toliau Goethės pėdomis, reikia užsimoti siekti bent dar ko kito, jei ne daugiau negu Meistras įstengdavo. Rainis nestokoja šito ryžto. O jo užsimojimais apgalvoti ir kryptingi. Jo rašomas eilėraštis konstruktyvus, išbalansuotas. Neatsitiktinai tai itin dažnai sonetas. Rainio poezijos skaidrumas, kurio esmę sudaro vaizdą koncentruojanti mintis, atsiranda iš gražios strofų dermės. Su Goethės lyrika iš tiesų ji dažnai šituo atžvilgiu giminiuojasi. Rainio labai pamėgto soneto pamatinė forma – strofų schema (4+3+2) pasisavinta kaip tik iš Goethės. Antra ypač išskirtina strofos rūšis gnoma – populiarai senovės Graikijoje, bet vokiečių poezijoje įtvirtinta ir išstobulinta taip pat Goethės. Tyrinėtojai pabrėžia apskritai strofinės formos įvairovę, kuria Rainis tiesiog stebina: ritornelė, tercina, lė, virelė, kanconė, segidilja, kvintilja, stramboto, redondilja, madrigalas. Bet juk formų įvairove stebina ir Goethės lyrika!

Strofų kaita įvairiais kūrybos tarpsniais leidžia spėti vidinę jų pasirinkimo motyvaciją. Pats poetas nevengia jos pasiaiškinti, kaip mėgo visomis meistrystės paslaptimis dalintis ir Goethe pokalbiuose su Eckermannu (Ekermanu). Štai, prisipažindamas, kad soneto (4+3+2) formą yra paėmęs iš Goethės, tuoj pat pabrėžia, kad vis dėlto vidiniu turiniu, spalvomis, skambesiu, architektonika šita forma yra visai savita ir iš esmės skiriasi nuo pirmojo pavyzdžio. „Tiek jausmo, kiek Goethės poezijoje, mano strofa visai negalima perteikti, ji sugriūtų.“³ Organiškas tokios strofos sandaros naujumas yra taikliai apibūdintas Aspazijos: „Rainis atrado taip pat naują strofų rūšį, susidedančią iš keturių, trijų ir dviejų eilučių. Pirmosios epišku būdu nusako patį vaizdą, antrosios rodo dramatišką vyksmą, o dvi paskutiniosios – vyksmo pasekmes, kurios žybteli kaip elektros kibirkštis.“⁴

Stebėtini Rainio strofų formų ištekčiai iškalbingai liudija semantinį turtingumą, išskirtinį visoje latvių poezijoje. Vien šito struktūrinio elemento funkcionalumas kiek daug mums pasako. Minties sutelkiamas ir nuskaidrinamas poezijos pasaulis, atsiskleidžiantis kristališkai išgrynintomis formomis, yra sunkiai palyginamas su Maironio oratoriško stiliaus (K. Nastopka) lyrika.

Pacituosime išsivertę Rainio sonetą ežero tema „Popiečio valanda valtyje“ (išsp. 1912), kad jo užsifiksavęs įspūdis šmėkštelėtų ir vėliau, kai sustosime prie Maironio „Vakaro“. Rainio sonetas – gražus peizažinės *sidabrinės* lyrikos pavyzdys. Na nelabai tipiškas tai pavyzdys. Kaip beveik visada ir Goethės analogiškuose eilėraščiuose, jame nesitenkinama skaidria kontempliacine nuotaika. Susilieji su gamta pajautimas turi dar aprėpti ir gamtoje kylančią gaivalo jėgą, kurią įveikdama skrydžiui sparnus tiesia poeto mintis.

Pėčpusdiena laivā

³ Žr. J. Kursīte. Panta semantika Raiņa dzejā. – In: Rainim 125. – Rīgā: Zinātne, 1930, p. 166.

⁴ Ibid., p. 162–163.

*Līdz viņai ezerpusei līmens mirdz,
Pie krastnamu sliekšņiem mirdzums laužas,
Trīs tumšās dzelmes nerodamā sirds
Un vieglās ūdensčalas lēni gaužas.*

*Zils atspīdums no debess lejā krīt,
Tam melnas viļņu šalkas starpā spraužas,
Līdz plāknumš zaļš un melns caur zilu spīd.*

*Bez stājas šaltis plūst un gauž un laistās,
Tik līdzī sirds vien jūt, cit viņas skaistas.*

*Lig kito kranto nuvilnijē raibulīai
Prie namo slenksčio sklaidosi pažirē,
Juodos gelmēs širdis susigūžē gīlīai,
Klausais: tylīai čīurlena vēl nuo yriū.*

*Dangus žemyn nutiesia melsvā juostā,
Žalia vilnis atsirita lig girios,
Mēlynē, žaluma grēslīai pajuosta.*

*Kaip gruma, kliokīa, kaip tos vilnys verčias!
Širdis suspurda: verčias jī ī ečīā.*

Rainio eilēraštis, – kaip ir Goethēs, – pulsuojantis savo laiko minties aistra, be abejonių priklausu XX amžiaus lyrikai. Jis reprezentavo latvių poeziją aukštu lygiu. Galima jį stebėti novatoriškos bangos pačiame priekyje. Taip neįvardintas Rainis (o kas daugiau, jei ne jis?) numanomas jau amžių riboje 1900–1901 metais literatūrinę Maskvą užplūdusiame sraute nepripažintų poetų iš Prancūzijos, Belgijos, Anglijos, Čekijos, Graikijos, Latvijos, Lenkijos, Vokietijos⁵. Graži poetų draugė, kurioje atsidūrė dainius iš Latvijos!

Maironio eilēraštis – labiau iš praėjusio XIX amžiaus. Jame dar girdėti grumtynės su „protų blokada“. Prisimename, kaip kietakakčius kritikus vanojo A. Mickevičius – už protų siaurumą, menką išprusimą, už skelbiamų utilitarinių interesų diktatą. Kada šviesuomenė dar buriasi į priešingas stovyklas, aiškindamasi, kam teikti pirmenybę: „dvasiai prieš medegą ar medegai prieš dvasią“, koks tada dar poezijos kalbėjimas „širdimi tik į širdį“?

Bent jau didžiąją Maironio lyrikos dalį įsivaizduojame ano šimtmečio pasaulinės poezijos pakraštyje. Sąlygiškai apsiriboję vien poetais, kurių atžvilgiu Maironis *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* nebeišlaiko santūrumo ir susižavėjimą reiškia superlatyvais, galėtume pasidaryti apytikrą eilēraščio modelį, paaiškinantį heterogenišką, iš įvairių literatūrinių šaltinių lipdomą poetinę struktūrą.

Visų pirma įžvelgtinas čia vėlyvojo Schillerio (Šilerio) taurus, melancholiškas profilis. Iškilnus šito poeto mostas, kai jis labai nenorom priverstas skirtis su mielomis fantazijomis, skausmais ir džiaugsmiais... Tiek mažai ir tenorėtų – ar negalite neskubėti, tos praskriejančios dienos, o! mano gyvenimo auksinis laike! Veltui... jau tavo vilnys rieda žemyn į amžinybės jūrą.

„Idealais“ pavadintas šitas eilēraštis, kurį taip proziškai schematiškai suniokotą čia bandome atkurti. Į aukštus idealus veržtasi su galinga jėga, jaunystė, laimingame sapne užsimiršusi, rūpesčių nežinanti, tiesia į juos gyvenimo kelią. Tada lydėjo meilė su saldžiom viltim, lydėjo laimė su aukso

⁵ А. Белый. Начало века. – Москва: Худвенная литра, 1990, р. 164.

karūna ir garbė su žvaigždžių vainiku, ir tiesa, saulės spindulių nušviesta. Tačiau, ak! Viduryje kelio žinojimo troškulys liko nenumalšintas, o abejonių niūrūs debesys užtemdė tiesos saulėtą paveikslą.

Ak! per greitai dingo gražusis meilės laikas. Ir kas begali paguosti? Tiktai tu, kuri visas žaizdas gydai savo švelnia ranka, tu, draugyste, – tavęs aš anksti pradėjau ieškoti ir seniai suradau. Ir tiktai tu, su ja susijungęs, kaip ji – sielai audrą pažadėjęs, eini į veiklą – ne į alinančią, tik palengva kuriančią veiklą įsitrauki, kuri prie amžinybės statinio kruopelę po kruopelės prideda, nuo didžiosios laikų kaltės minutes, dienas, metus nubraukia.

Prarandamų, negražinamų, o tokių brangių idealų galinga trauka išsiliejo Schillerio poezijos įtekmė Maironiui. „Neapriboti troškimai“, pirmajame *Poezijos balsų* leidime išspausdinto eilėraščio pavadinimas, visiškai parankus nusakyti vyraujančiai tendencijai:

<...>

*Tavo norams negana niekadoms;
Negana valandos dabartinės;
Gaila tau vakarykščios dienos,*

*Gaila tau praeitos ir kančios,
Ir kaip marės – troškimai krūtinės
Vis siūbuoja, siūbuot nenustos!*

Žvelgiant nuo idealiosios dvasinės aukštumos – toks patetinis kalbėjimas. Į praeitį, tėvynės garbę, Baltiją, į poeziją su asmeninio įvardžio *tu* arba *ji* įslaptinančia gelme. Kreipinių ir sušukimų retorika valingai, logiškai organizuotoje – nebūtinai ketureilio, o ir sudėtingesnėje – strofoje. Eilučių simetrijos, kartojimų, trumpų, skambių strofų įsakmi intonacija.

Juliusz Słowacki (Juliusz Slovackis) Maironį bus žavėjęs kitaip. Ne jausmus ir protą uždegančia galia. O kaip neįspėjamos sielos paslaptis jautriai paliečiančios poezijos idealas. Lyrinėje poemoje „Šveicarijoje“ prisimenamas auksinis sapnas, kadaisė regėtas. Vaivorykščių nutviekstoje kalnų krioklio vandens žydrynėje poetas pamato ir įsimyli tą, kurią galima nebent išdainuoti, o ne pavaizduoti, išdainuoti krintančiomis krioklio kaskadomis, gal ir per kalnus aidinčiomis ilgesio ruliadomis:

*Tam ją ujrzałem! I wnet rozkochany,
Że z tęczy wyszła i z potoku piany,
Wierzyć zacząłem i wierzę do końca;
Tak jasną była od promieni słońca!
Tak pełną w sobie anielskiego świtu!
Tak rozwidniona zrennicą z błękitu!*

*Ją tenai išvydęs ir pamilęs vos tik,
Srautas suputojęs klastos laumės juosta,
Ja įtikėjęs, meile lig mirties tikėsiu,
Švietusi kaip saulė ir kaip saulė švies ji!
Angelišką aušrą prieš save paklojo!
Neužmirštamoji, ji mana – žydrioji!*

Vaivorykštės sapnas, tapomas minkštais pastelės tonais, – tai jau kitos, nepasiekiamai subtilios poetikos valdos. Maironis turėjo būti jų apžavėtas, bet jo paletėje dar negalėjo būti to ypatingo sidabrinio pigmento.

Maironiui kaip ir A. Mickevičiui – turime galvoje jo pratarmę pirmajam eilių rinkiniui – esmine estetinė orientacija būtų tikusi Goethės mintis, išsakyta jo recenzijoje (nei Maironio, nei Mickevičiaus, žinoma, neskaitytoje) L. Rėzos lietuvių dainoms, apie vieną tikrą poeziją visiems luomams, visiems,

suprantama, laikams. Tokia tikra poezija, atitinkanti tautų charakterį, atvirkščiai nei prancūzų konvencionalioji klasicistinė (kritikų peršamoji!), buvo Mickevičiui ir naujoji romantinė poezija. Ji, kaip sako paskutinė jau kartą mūsų cituoto eilėraščio „Romantika“ eilutė, kalba „širdimi tik į širdį“. Mickevičius anoje minėtoje pratarmėje prasitaria ir apie tokios romantinės poezijos tolesnę transformaciją: „<...> poetai, patraukliai apdainuojantys tautos pramus, buvo mėgstamiausi ir grindė kelią tiems, kurie į romantiškąjį pasaulį įvedė daugiau tvarkos, harmonijos ir dailumo.“

Daugiau tvarkos, harmonijos, dailumo turėjo siekti ir Maironis. Šitam siekimui kliūtis buvo kilnumo estetika, kurią gynė Schiller, didysis Schiller! – kaip būtų pataisęs jaunasis Mickevičius. Grožis tesąs mūsų sargė vaiko amžiuje, o kilnumas mus išvaduoja iš pojūčių pasaulio. Jokio gamtinio sąlygotumo nesaistomos absoliučios moralinės galios atidengimas teikia stačiai neapsakomą žavesį tam skausmingam išgyvenimui, kuriuo žmogus prieš akimirką buvo mus sukretęs, ir štai tuo [žavesiu] kilnumui neprilygs joks pojūčių malonumas, nors ir kaip sutaurintas“⁶, – rašyta Schillerio traktate *Apie kilnumą*.

Peržengti kilnumo estetikos barjerą Maironiui padėjo Goethes pavyzdys. Kad šitoks spėjimas turi krislų tiesos, rodo ką tik plačiai aptarta Rainio estetinė programa. O Maironio kaip ir Rainio talento prigimtį nusveria racionalus pradas: apie tai jau esame kalbėję – nulemia minties pradas. Ta linkme, kuria latvių poetas ėjo nuėjo, Maironio dar vos tik žengtelta. Ir vis dėlto šitas žingsnis svarbus.

Dar trumpai įsiterpkime, primindami Maironio išskirtąjį lyriką (ir prozininką). Gražūs A. de Musset (Muse) eilėraščiai „Atminimai“ ir „Naktys“, kupini, anot Maironio, „elegiško jautrumo ir sopančio skundo“. Atminimų melancholija, dramatinuojama dialogu tarp poeto ir mūzos, tarp poeto ir vizijos, Musset eilėraščiuose turi saldaus nuodo skonį:

*„Il est doux de pleurer, il est doux de sourire.
Ou souvenir de maux qu'on pourrait oublier.“*

*Saldu yra verkti, saldu yra šypsotis
Prisimenant negandus, kuriuos užmiršti.
(„Rugpjūčio naktis“)*

Niūrios jausmų sumaištis praėjusių dienų atminimas. Jaunajam Maironiui tokios eilės bus atrodžiusios svetimos, dekadentinės („pornografinės“!), bet vėliau *atminimai* tapo viena svarbiausių jo temų, nors sapno, vizijos poetika ir liko nepasiekiamą.

Paralelei su Goethės lyrika pirmutiniai į akis krintantys Maironio pavyzdžiai – du giminingos temos ir nuotaikos eilėraščiai „Pavasaris“ ir „Mergaitė“, įėję į pirmąjį *Pavasario balsų* leidimą. Abu juos, sekdami Vytautu Kubiliu, lyginame su dvidešimtmečio vokiečių poeto lyrikos perlu „Gegužės daina“. Ir čia, ir ten – tas pats džiaugsmingas, skaidrus jausmo prasiveržimas be kokių galvosūkių ir širdperšų. Tai „Ak!“ lyrika, pasak teoretiko W. Kayserio (Kaiserio). Pirmoji tikrosios lyrikos stadija.

*Išaušo! Išaušo! Vėjelis laukų
Bučiuoja, gaivina krūtinę:*

Taip giedra ir linksma! Tiek šviečia vilties!

„Pavasaryje“ ta pati šauktukų ekspresija – kaip ir Goethės „Gegužės dainoje“, nuo pat pirmųjų jos eilučių:

*Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur!*

⁶ F. Schiller. Werke in drei Bänden. Bd.2. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1955, p. 500.

*Wie glänzt die Sonne!
Wie lacht die Flur!*

Tiesa, „Gegužės dainoje“ neapibrėžtasis „ak!“ į galą labiau sukonkretinamas ir kiek apvaldomas tolygesnės peizažinių įspūdžių tėkmės. Savo ruožtu, „Pavasaryje“ meilės jausmas, nors toks pat karštas, jaunatviškas, bet ne į sąlygišką „mergytę“, o, kaip teigia, V. Zaborskaitė, šilieriškai į visą pasaulį nukreiptas: „*Apimti pasaulį, priglaust prie širdies, / Su meile saldžiai pabučiuoti!*“

Goethės zėzenheimiškojo laikotarpio (1770–1771) eilėraščiai „Gegužės daina“, „Su margu kaspinu“, „Pasimatymas ir atsisveikinimas“ užbrėžė skiriamąją ribą vokiečių ir net apskritai Europos lyrikos raidoje. Užverčiamas protaujamos, rimtos, taigi – senatviškos poezijos lapas. Žmogus poezijoje nori pasijusti jaunas, laisvas, nevaržomas, nes ir pati visuomeninė sąmonė kelia laisvos prigimties, luomų nevaržomo žmogaus rusoistinį idealą. Goethės eilėraščių atlapaširdis pavasarį dainuojantis jaunuolis – tai jaunas visuomenės ūgis, naujas žmogus. Augs į vyrą Goethės lyrikos jaunuolis, kaip vyriškės pati vokiečių tauta: taip Goethe suims į save visą vokiečių kultūros brandą.

Pirmajame poezijos jaunystės tarpsnyje buvo surastas netikėtas atgaivos šaltinis – vokiečių liaudies daina. Prisišliejanti prie trijų minėto zėzenheimiškojo laikotarpio eilėraščių. „Lankos rožytė“ („Heidenroslein“) – tiesioginė liaudies dainos stilizacija. „Ak!“ lyrika šitame tarpsnyje vidine jausmų temperatūra dar nedaug teprašoka liaudies poezijos emocinį tonusą.

Eilėraštis – brandos slenkstis

Greitinant Maironį su Goethe, maga įsitverti kaip tik šitos dainiškosios gijos. Ypač, žinoma, turint galvoje paties Goethės kaip ir kitų vokiečių audrininkų žavėjimąsi mūsų, lietuvių, liaudies dainomis. Tas žavėjimasis, pilietinis mūsų dainų įteisinimas tartum suartina išėities taškus. Nors visada prisimename tą esminį skirtumą: liaudies daina, tradiciniai kaimo kultūros elementai Goethei – džiaugsmingo ak! šūksnio, naujos gaivos šaltinis. Maironiui, atvirkščiai – tai literatūrinė medžiaga, apdorota A. Strazdo ir A. Vienažindžio. Dainos, raudos, kuriomis „močiutė užlingavo“, Maironiui – tai jau sunėštas Tėvynės turtas. Taip ir įvardinta: „Tėvynės dainos“. Dainiškais poetizmais („gelsvos kasos“, „nuo rasų taip baltos“, „žalią rūtą laistydamos liūsta“) jis kuria dainų seselės abstrakciją, pakylėtą viršum vienažindiško siauro asmeniškumo, kuri galėtų atliepti patriotinei idėjai – apgailint bernelius, žūvančius, pūvančius „Už Uralo, žemės galo“ („Už Raseinių, ant Dubysos“). Dainiškoji medžiaga šilieriškojo idealizmo pasauliui teikia nacionalinį koloritą – bet gyvos emocinės versmės sąskaita.

Skambusis, choruose dainuojamas Maironis, savo ruožtu, pats stipriai stimuliuoja liaudies kultūrą, bet dėl to dar labiau niveliavosi eilėraščių lyrinė srovė.

Kalbėti apie Maironio tolesnį kelią Goethes link labai problematiška, kaip sunku apskritai kalbėti apie poeto meninę evoliuciją. Didžioji dauguma brandžiųjų eilėraščių parašyta trisdešimtmečio autoriaus ir paskelbta pirmajame *Pavasario balsų* leidime: „Pavasaris“, „Užmigo žemė“, „Uosis ir žmogus“, „Mergaitė“, „Ko siekiu ir alkstu“, „Kas tas paslaptis supras“, „Rigi Kulm“, „Nuo Birutės kalno“, „Augo putinas“, „Praeitis“, „Daina“ („Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!“), „Neužmiršiolė gėlė“. Paskutinis, ketvirtasis, leidimas (1920) yra papildęs tikrai keliais ryškiais, įvairiais metais rašytais eilėraščiais: „Vakaras“ („Ant ežero Keturių Kantonų“), „Liūdesys“, „Saulei leidžiantis“, „Ant Drūkšės ežero“, „Varpai“. Negalime teigti, kad senatviška resignacija būtų buvusi atlyginta – prisimename A. Mickevičiaus mintį – didesniu tvarkos, harmonijos ir dailumo siekimu: stiliaus išdailos rezultatų nematyti. Kad harmonija bei dailumas būtų rūpėję, juo labiau nepasakysime sprendami ir iš bendros labai margos rinkinio visumos, kurioje netrūksta tulžingo sarkazmo, religinės retorikos, pagaliau ir šiaip beskonybės („Kauno miesto aikštėj veršis baubia griaudingai...“).

Apie tolesnį žingsnį Goethes link labiau sprendžiame ne tiek iš paties Maironio, o kiek apskritai iš visos lietuvių lyrikos konteksto. Šituo žingsniu brėžiama naujosios mūsų poezijos riba. Tas žingsnis – eilėraštis „Vakaras ant ežero Keturių Kantonų“, išspausdintas 1904 m., praėjus beveik dešimtmečiui nuo *Pavasario balsų*.

Garsųji „Vakarą“ jaunatviškai kategoriška S. Čiurlionienė vienintelį laikė tikru poezijos vaiku. Laikydami pasirinktos nuostatos, atkreipkime dėmesį į lietuvių liaudies dainų vaizdus eilėraštyje: jie inkrustuojami jau visai kitaip nei iki tol. Jeigu šitam „kitaip“ suteiksime principinę reikšmę, tai „Vakarą“ turėsime laikyti apskritai etapiniu kūrinium, nuo kurio – jau kita poezijos vėžė.

Visų pirma apie amžiaus ir poezijos slenkstį galvojant, būtų pagrindo lyginti šį eilėrašį su Goethės eilėraščiu „Ant ežero“ (1775). Pastarasis yra interpretuojamas kaip su jaunyste atsisveikinantis ir į vyro metus vedantis kūrinys. Beje, ir Maironio, keturiasdešimtmečio, „Vakarą“, – priminsime, – supa 1904 m. rašytas „Senelis“ (vėliau – „Senatvė“), 1909 m. rašytasis „Senatvė“ (vėliau be antraštės – „Ne vienas metas, risčia prabėgęs...“). Na amžiaus tema svarstyta ir šiaip bičiulių rate: A. Jakštas, paraginęs Maironį, „atėjus įkvėpimui“, ką naujo parengti, redakcijos laišką (1903 m. liepos mėn.) užbaigė padrašinamai: „Juk dar ne senatvė!“

Persvarstant gretinimo galimybes, natūralu sąlyčio pasidairyti su tuo, kas arčiau buvo, – lektūroje, kuri buvo po ranka mokantis ar įsikūrus Kijeve, Kaune ar Peterburge. Taigi – lenkų, rusų poezijoje. Nors, išleisdamas pirmąją poemą „Tarp skausmų į garbę“, poetas yra prie jos pridėjęs lietuvių–lenkų–vokiečių paaiškinamąjį žodynelį, nors tiems studijų metams Peterburge, kada rašyta poema, Vaižgantas yra priskykęs rimtą pažintį su Goethės kūryba, nors komentuose pasitaiko ir kitų vokiškų užuominų, atrodo, labiau įtikimas ryšys įmanomas su poezija, kurios kalba savo sandara, intonacija, sintakse artimesnė mūsų kalbai.

Ieškodami „Vakarui“ giminytės kur nors arčiau, stabtelėtume kad ir prie A. Feto:

*Над озером лебедь в тростник протянул,
В воде опрокинулся лес,
Зубцами вершин он в заре потонул,
Меж двух изгибаясь небес.*

*И воздухом чистым усталая грудь
Дышала отрадно. Легли
Вечерние тени. – Вечерний мой путь
Краснел меж деревьев вдали.*

*А мы – мы на лодке вдвоем,
Я смело налег на весло,
Ты молча покорным владела веслом,
Нас в лодке как в люльке несло.*

<...>

Arba prisiminkime taip pat Feto „Valtyje“:

*Ты скажешь, броса взор по голубой равнине:
„И небо, и вода.“
Здесь остановил челн, по самой середине
Широкого пруда.*

Na jei ne „Vakarui“, tai gal „Duetui“, „Ant Drūkšės ežero“ Feto melodingumas atrodo iš tiesų gana artimas.

Laivelio, supamo ežero bangomis, topas neabejotinai galėtų būti pailustruotas ir kitais, mūsų nepastebėtais, pavyzdžiais. Kuo daugiau jų atsirastų, tuo labiau hipotetinė atrodytų mūsų spėjamoji analogija. O dabar pateiksime savo argumentus už galimą getišką impulsą Maironiui.

Auf dem See

*Und frische Nahrung, neues Blut
saug ich aus freier Welt:
wie ist Natur so hold und gut,
die mich am Busen hält!*

*Die Welle wieget unsern Kahn
im Rudertakt hinauf,
und Berge, wolkig himmelan,
begegnen unserm Lauf.*

*Aug! mein Aug! was sinkst du nieder?
Goldne Träume, kommt ihr wieder?
Weg, du Traum! so gold du bist:
hier auch Lieb' und Leben ist.*

*Auf der Welle blinken
tausend schwebende Sterne,
weiche Nebel trinken
rings die türmende Ferne;
Morgenwind umflügelt
die beschattete Bucht,
und im See bespiegelt
sich die reifende Frucht.*

Ant ežero

*Ir naujo peno atgaivos
semiuos plačiai, laisvai.
Ramumo mielo iš gamtos –
ji glaudžia prie savęs.*

*Laivelis supas ant bangų
ramiu irklų ritmu,
kalnai kepurėmis danguj
palydi plaukiant mus.*

*Ak, akis kodėl nudūriau?
Aukso svajos vėl užbūrė?
Kas sapnai! tegul auksiniai:
čia ir meilė, ir likimas.*

*Žvaigždės mirga marga,
smaigsto gilų guolį,
rūkas skleidžia maršką
į boluojantį tolių.
Pučia ryto vėjas
šešėliuotu krantu,
virpa sumirgėjęs*

sodo vaisius brandus.

Dingstis lyginti Maironio „Vakarą“ su Goethės „Ant ežero“ (rašytame, beje, taip pat Šveicarijoje, prie Ciuricho ežero) būtų laivelio yrių mostai, apie kuriuos probėgšmais eilėraščiuose užsimenama („...*Laivą be irklo varė, lingavo...*“, Goethės eilėraščio antrasis posmas pradedamas: „*Laivelis supas ant bangų / Ramiu irklų ritmu*“)⁷, o ir iš tiesų raumeninga yrių įtampa ir atstanga yra pats eilučių judėjimas, vidinės energijos ritmo jėga. Ir viename, ir kitame – ir Maironio, ir Goethės eilėraštyje. O jeigu taip, tai ir bendroje kompozicijoje, minties plėtroje galima ieškoti sąlyčio taškų.

Pasekdami Goethės lyrikos tyrinėtojų analizės pavyzdžiais, atkreipsime dėmesį į eilėraščio „Ant ežero“ tris ritmines atkarpas. Pirmojoje, pirmuosiuose dviejuose ketureiliuose (pažodiškiau išsiversta pradžia: „*O naujo peno, o gaivios jėgos / Gėriau iš laisvojo pasaulio*“) – tai žvali yrių įtampa, jambiškai pasitempiantis, kylantis ritmas. Trečiasis ketureilis – „Ak, akis kodėl nudūriau?“ – iškart lūžis, iškart chorėjo krintanti linija, kad fiziškai pajustume tikrai iš inercijos besklendžiančią valtį, irklais nebevaromą pirmyn. Šis trečiasis ketureilis pats neramiausias, laužytos intonacijos, su įsirėžiančia šūksmo pauze vidury eilutės („*Tepasmenga sapnai! nors ir aukso*“). Na o ketvirtasis posmas vėl chorėjinis, bet sklandžiai gulantis, kaip ir pirmieji du posmai, lygiomis, beveik paralelėmis sakinių atkarpomis. Taigi ir greičiau, be tokios raumeningos yrių įtampos skubantis į priekį, į finišą, – tai aštuoneilis, tik jau trumpesnių eilučių, sudarantis vieną sudėtinį sakinį⁸.

„Vakaras“ lygiau supasi ežero vilnimis. Tuo vienodu ilgesnio įsirėžimo ir lengvo čiūžtelėjimo ritmu. „*Ežero skaisčios bangos liūliavo / Žaliu smaragdu.*“ Išradingas mišrus metras kaitaliojant lygią moterišką ir pastriuką vyrišką klauzulę. Trumposiose ketureilių eilutėse (11, IV) daugiau kuplumo, minties akcento, frazės pabaigos svorio, todėl, ypač kai vyraujantį jambo ir anapesto metrą protarpiais keičia amfibrachio ir jambo sintagmos, atsiranda neramiai vibruojančios dinaminės įtampos. Tolygus mosavimas irklais, valtės čiūožimas vandens paviršium tikrai iš pradžių tiesiog jaučiamas eilučių judėjime, vėliau – tai jau automatiškas, nesąmoningas veiksmas, kurio ritmingame pulsavime atsispindi atsiplėšiančios nuo tikrovės sunerimusios sielos virpesiai.

Goethės eilėraščio dramaturgija labai tikslinga. Tai etapais nubrėžtas brandos kelias. Nuo jaunatviškai ryžtingos žvalios būsenos, paviršutiniško, abstraktaus pasaulio horizonto („*gaivios jėgos / Gėriau iš laisvojo pasaulio*“, „*gamta auksinė glaudžia prie krūtinės*“) per abejonių, klausimų rifus („*Ak! akis kodėl nudūriau?*“) į ramų, blaivų aiškumą, kurį rodo paskutinio posmo tokių vaizdų kontūrai ir pagaliau paskutinių eilučių paradiškoji prasmė:

*Ir ežere ribuliuoja
atspindys nokstančio vaisiaus.*

Lygesnėje ir elegiškesnėje „Vakaro“ jausmų tėkmėje yra slenksčių, nuo kurių atsiveria gilesnės properšos, bet jų suaudrinta, pagilinta vaga išneša į skaidresnę, aukštesnę dvasios būseną.

Šių slenksčių išskyrimas dinaminėmis ir intonacinėmis priemonėmis jausmų slinktį daro itin reljefingą. Ir nors „Vakaro“ dramatinis planas kitoks nei „Ant ežero“, nors nėra „Vakare“ to energingo kryptingumo minties raidoje, gaiviais impulsais palaikomas sielos judėjimas, yrių mostų aidas tilstančioje aidijoje taip gerai girdėti, jog leidžia ieškoti tarp abiejų kūrinių sąlyčio taškų. Drįstame kalbėti apie Goethės klasikos pamokas⁹.

Goethės eilėraštyje karšto kraujo jaunuolis posmas po posmo ryškėja, bręsta, tampa žmogumi, atviru pasauliui. Maironio eilėraštyje einama į save, pasaulis surandamas savyje, šito eilėraščio

⁷ Tiksliai paradižiui išvertus: „Vilnis supa mūsų valtį / Irklų mostų taktu“.

⁸ Analizei naudotasi: H. A. Korff. Goethe im Bildwandel seiner Lyrik. Bd. 1. – Leipzig: Koehler und Amelang, 1958; S. S. Praver. German lyric poetry. A critical analysis of selected poems from Klopstock to Rilke. – New York: Barnes and Noble, 1952, 1965.

⁹ „Šitas eilėraštinis Goethės lyrikoje yra vienas amžinųjų, tikrųjų poetinių peizažų, visiškai atsiduodantis gamtai ir leidžiantis jai byloti atskirais, beveik impresionistiškai vienas po kito prabėgančiais įspūdžiais. Tai tartum paradigma, pagal kurią gausybė gamtos eilėraščių XIX ir XX amžiuje buvo sukurta. Bet paradigma, kuriai poetinė jėga retai kada buvo prilygta“. – H. A. Korff. Goethe im Bildwandel... Bd. 1, p. 176.

žmogus – tai sau žmogus. Toks intravertiškas charakteris gražiausiai skleidžiasi eilučių muzikoje. Melodingas yra šito eilėraščio posmų vainikas savo atsikartojimais, paralelinėmis eilučių jungtimis. Net, beje, ir eilėraščio pavadinimas turėjo būti melodingas: iš pradžių užrašytasis gremėzdiskai taisyklingas „Vakaras ant Keturių Kantonų ežero“ vėliau buvo intravertiškai pertvarkytas taip, kad kartu su cezūra atsiskleistų banguojanti melodijos linija.

Melodija neištirpsta nuotaikos ūkanose, kaip vėliau impresionistinėje lyrikoje, ji neša mintį, subrandintą giliai širdyje. Ir išplaukia iš nuostabios ramumos. Iš vaiskaus išretinto oro peizažo, kur net iš tolybės viskas taip ryškiai matyti, aiškiai girdėti, ir vasariškas grožis geriamas visais pojūčiais. Tokia yra ypatinga pirmųjų trijų posmų vidinė santarvė, darnus sutapimas su objektyvybe. Pirmieji žodžiai į save – toks akcentas, kuris šitoje santarvėje atveria užslėptą gilumą – atminties properšą.

*Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais...*

Neteikime, žinoma, reikšmės sąskambio sutapimui – kad ir Goethės eilėraštyje staiga susimąstymo akimirka, kai atmintis iškelia primirštą kadaise sujaudinusį įvykį – skamba tolygiai gaudžiančių garsų eile:

Aug, mein Aug! Was sinkst du nieder.

Goethės eilėraštyje tie patys garsai turi smūgio jėgą, supurtančią sąmonę. Maironio eilėraštyje aidūs, gilūs garsai suglaudžia, sutankina eilutę: ir toliau, kituose posmuose, bus ryški sankaba eilutės viduje. Tie gilieji garsai išvaduoja valingą judesį, kuriuo keičiama įprastinė sakinio sandara. Eilutė, tarinio-veiksmazodžio įsiūbuota, rieda energingiau – tai jau nedidelė bangų mūša tolygioje, į simetriškus atsikartojimus linkusioje posmų sekoje. Irklai ne, nesudėti ramiai – kaip Goethės eilėraštyje. Tik užsimiršus, nebegalvojant tankiau mojuojama, iriamasi priekin. Tiems dažnėjantiems yrių taktams atliepia tankėjantys širdies dūžiai. Taip giedrą gamtos kontempliaciją visiškai nustelbia sielos daina – ilgesys:

*Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrido, pilnos malonės,
Padangių keliais.*

*Vedė jas paukščių kelias žvaigždėtas,
Lydėjo širdis,
Į tolimąsias, į numylėtas
Tėvelių šalis.*

*Kiek atminimų – atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!*

Štai kada – kada širdies pulsas tankiausias – prabėga pro akis graži ir kiek nereali, lyg iš kito pasaulio, tėvynės vaizdų juosta. Prabėga kaip vienas akies mirksnis visa posmų pynė, nestabdoma sakinio pabaigos pauzių.

*Ten, kur palangėm stiepias sužiurę
Žemčiūgų žiedai,*

*Kur raudonmargę kreipia kepurę
Jurginų pulkai,*

*Ten, kur sesutės rūta dabina
Kasas nuo mažens,
Kur juodbėrėlių brolis augina
Balnot ant rudens,*

*Ten, kur Dubysa mėlyna juosta
Banguoja plati!..*

Čia – netikėta pauzė, užkertanti kulminacijoje dviejų su puse strofų dinaminį kilimą. Čia – praregėjimo blaivumas, kai taip reljefingai ryškėjęs pasakiškas reginys akies mirksniu nutrūksta. Ir stoja, anot A. Mickevičiaus, „puiki ir spengianti tyla“:

*Ko, ašarėle, ko tu per skruostą
Kaip perlas riedi?*

Eilėraščio pabaiga, kartojant ankstesnį ilgesingąjį posmą, gražina mūsų mintis į vieną ir tą pačią apmąstymų vagą, bet mintis – jau to gražaus akimirkos regėjimo, dingusio kaip sapnas, nuskaidrinta:

*Kiek atminimų – atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!*

„Vakaro“ poetas su savo atgijusiais atminimais lieka ant ribos, kuri skiria praeitį nuo dabarties. Eilėraštyje „Ant ežero“ yra kitaip. Ten poetas visa būtybe pasigręžęs į auštančią šiandieną, į nokstantį vaisių.

Maironiui „anapus ribos“ liko gimtinės idilė su darželio žemčiūgais, raudonmargėmis jurginų kepurėmis ir, pabrėžkime, su įspaustu joje liaudies dainos pėdsaku – sesutės rūta, brolio juodbėrėliu. Štai čia, šitame eilėraštyje, gimtinės dainų gražumas – lyg ir iš kito pasaulio. Pirmą kartą daina išrašyta margoje susmulkintų raštų juostoje, kuri nebesupainiojama su plačia, laisva išgyvenimų ir apmąstymų tėkme. Stilizuotos dainos inkrustacija – antipodas lanksčiam ir plastiškam, lengvai minties valdomam eilėraščio kūnui. Eilėraštis – nebe dainos tąsa, o jos priešingybė.

Tam naujai gimusiam eilėraščiui, peržengusiam savo pirmąjį etapą, eilėraščio-dainos etapą, tiktų gėtiškasis tobulumo mastas. Tai yra ta klasikinė branda, kai poetas visa esybe laisvai, natūraliai išsilieja savo kūrinyje: tik savo kūrinio grožiu, anot Korffo (Korfo), poetas iš vidaus atsipalaiduoja, tik sukurtame grožyje poeto nerimas atranda suraminimą. Gražiausi Goethės eilėraščiai, pasak to paties Korffo, atitinka tris pagrindines sąlygas: 1. jausmo saiką, 2. vaizduotės tikslingumą, 3. atlikimo, formos organiškumą. Maironio „Vakaras“ neprasizengia šitiems reikalavimams. Regos ritmo sutapimas su alsavimo ir širdies dūžių ritmu – tai ir yra tikroji prasmės ir išraiškos vienovė¹⁰.

Na ir ką pagaliau norime pasakyti išskirdami tą vieną Maironio eilėraščių iš visos jo poezijos? Supriešindami jį su vyraujančia jo poezijoje tendencija: ką stipriai jauti, tą turi stipriai ir išreikšti, – taip dažnai buvo suprantama romantizmo esmė. Ką gi, pasakyti galima labai daug: kad Maironis ne tik užbaigia mūsų individualiosios lyrikos pirmąjį sunkiausią, reikšmingiausią etapą, bet ir parengia ją tolesnei pakopai. „Vakaras“ – ne tiek Maironio, o visos mūsų lyrikos brandos paliudijimas.

Nuo šito eilėraščio pramatome jau nebe toli Putino „Pavasario burtą“ (1914), K. Binkio „Gėles iš

---

¹⁰ Ibid., p. 33.

šieno" (1915). Galimos ir drąsesnės įžvalgos. Dainiškų, tautosakinių inkrustacijų plastika yra ta riba, kuria mūsų poezijoje baigiasi sielos peizažo objektyvizacija. Taip lyrika pasipuošia nebe tautine ornamentika, o siekia iš vidaus įsismelkti į tautinės tapatybės šaknis. Toks yra prieškarinio A. Miškinio eilėraštis, tokia ir Salomėjos Nėries lyrika. Iš šitų šaknų augo, pildėsi ir VII–VIII dešimtmečių lyrikos aruodas.

Tiek būtų Maironio „Vakaro“ literatūrinės lemties komentaro. Bet viena ar kita prasme etapinių Goethės ir Maironio kūrinų sugretinimo galimybė yra per daug svarbi, kad nepasinaudotume ja pasvarstyti, kaip santykiauja tarpusavyje pro kūrybines viršūnes išryškėję mūsų, lokalinės, ir visuotinės literatūros horizontai.

Poeto kultūrinis įnašas

Maironis – nacionalinis poetas. Tautinės sąmonės žadintojas. Aukštesnių dvasinių poreikių puoselėtojas. Kalbos – svarbiausio lietuviybės instinkto – auksakalys. Istorinės Lietuvos idėjos gaivintojas.

Brutalios tautinės priespaudos sąlygomis ši idėja labiausiai grindė prigimtine teise į savo kraštą. Maironio poezija išskleidė šią idėją kaip jaudinančią išsigelbėjimo viltį plačiu jausmų spektru – nuo niūrios abejonės ir nusivylimo iki tvirto vyriško ryžto. Jausmų „forsavimas“, kaip pasakysime šiandieniniu literatūriniu skoniu remdamiesi, buvo nulemtas silpno, neryškaus komunikacinio kodo, tai yra gniaužiamos kultūrinės veiklos, suvaržyto bendravimo, bičiuliavimosi anais ypatingais knygnešystės dešimtmečiais.

Bet žvilgtelėkime į priekį. Ir visiškai pasikeitusiomis aplinkybėmis Maironio ir kitų aušrininkų idėjinis bagažas tebeturi tą pačią vertę, nors literatūrinė jo realizacija jau visai kita. Dar prieš nepriklausomybės atgavimą – Krėvės, puikaus etnografinio realisto, parašytasis *Šarūnas* ir vėliau *Skirgaila*, šaunaus bravados mistro B. Sruogos istorinės kronikos – tai veikalai, užimantys išskirtinę vietą šitų iškilų, toną duodančių rašytojų kūryboje, o kartu ir bendrame literatūros balanse. Jų pėdomis kitame istorijos vingyje paseka J. Grušas ir Just. Marcinkevičius. Paseka taip stropiai, jog tikras prozininkas Grušas jaučia dramos poetizacijos būtinybę ir, kitų pavyzdžiu sekdamas, sueiluoja savąją *Barborą Radvilaitę*. Istorinių dramų išskirtinis lyginamasis svoris, istorijos, kaip valstybingumo idėjos arenos, traktavimas, kunigaikštiškos praeities kolizijų bendražmogiškas universalizavimas ir šileriškas sutaurinimas, naudojant eiliuotą poetinę formą, – tai duoklė vis tai pačiai tradicijai. Tai – istorija, sureikšmintą, pakylėtą ant koturnų, – ginkdie, tiktai ne ta, kurios psichologinio realizmo tiesa ir dabar patikėtume. Jaunai, pavėluotai į sąmoningą būtį žengiančiai tautai istorija lieka svarbiausia politinio sąmoningumo mokykla. Pasikartojančios ilgalaikio mankurtizmo zonos tolydžio primena jos aktualumą.

Afišuodamasi istoriškumu tauta, deja, netampa istoriškai sąmoninga. Kai kada taip pasiekiami visai nepageidaujamo rezultato: pavyzdžiui, politinio gyvenimo teatralizuotais ritualais. Tuo tarpu skaitydami XIX amžiaus didįjį prancūzų istoriką Jules Michelet (Žiule Mišelje) priešime priešingą išvadą: ne istorija tarnauja politikai, o politiko svarbiausias uždavinys yra istorinis auklėjimas. Bet tokia išvada neatsitiktinai padaroma tada, kai pats istorikas savo viso gyvenimo, einančio nuo pat socialinio dugno, patirtimi gali autoritetingai įsiterpti į istorijos rašymą ir jį esmingai koreguoti. Tada jis, jau nebe savo asmeninę valią reikšdamas, o Europą išjudinusios tautos vardu kalbėdamas, gali su įsitikinimu ir aistra lyg testamentinį priesaką įžymiajame veikale *Tauta* (1845) įrašyti: *Prancūzija – aukščiausia dogma ir legenda!*

Kaip eiti Lietuvai modernybės link, kaip tapti lietuviams šiuolaikiška tauta, jeigu šiandien vėl iš naujo reikia dėti pačius istorinio sąmoningumo pagrindus? Vėl ir vėl iš naujo. O kas kada pasakė taip, kad patys išgirstume ir niekada neužmirštume: Lietuva – maža, bet ji pasauliui reikalinga?

Suprasti dabartį per praeitį ir suprasti praeitį per dabartį! – artimos ir tolimos perspektyvos kaitymo būtinybę subtiliai įrodinėjo Marc Bloch (Mark Bloch) savo įžymiojoje *Istorijos apologijoje* (rašytoje 1941–1942 m.), apeliuodamas, beje, ir į aną puikiąją Michelet knygą „Tauta“. Istorikas, anot

jo, balansuoja tarp „niūriai užsispyrusių“ antikvarų, o iš kitos pusės, tarp sociologų, ekonomistų, publicistų, kurie esą – „vieninteliai gyvasties tyrėjai“. Koks atsakingas ir koks juvelyrinis šitame balansavime istoriko amatas, suprasime kad ir iš tokios požiūrio į dabartį precizikos: prisiliečiant prie dabarties, reikalaujama ieškoti frazės, „kuri turėtų aukštą „šiuolaikiškumo“ koeficientą“.

Kita vertus, svarbiųjų istorinių procesų trukmė, teigia M. Bloch, apima ištisus amžius, o jų pasiaiškinimas aktualus kaip tik dabarčiai pažinti. „Bet kas drįs sakyti, kad norint teisingai suprasti dabartinį pasaulį, įsigilinimas į protestantų reformos ar katalikų kontrreformos esmę, nuo kurių mus skiria keli šimtmečiai, mums mažiau reikalingas negu daugelis kitų proto ir emocijų tėkmių, nors ir artimesnių laiko atžvilgiu, bet efemeriškesnių, tyrimas?“

Klaidos esmė, – rašoma toliau, – ta, kad „žmonijos evoliucija įsivaizduojama kaip seka trumpų ir gilių trūktelėjimų, iš kurių kiekvienas apima tik po kelis žmonių gyvenimus. O stebėjimas, atvirkščiai, įtikina, kad šitame milžiniškame kontinuume didieji sukrėtimai gali skliti nuo tolimiausių molekulių iki artimiausiųjų“¹¹. Įsivaizduojame, kaip sunku tuos juvelyrinius metodus bus taikyti Lietuvos istorikui, jeigu jis klaus save, kokį antspaudą *Aušros* laikai uždėjo tautos mentalitetui, o kas įrėžė jame rieves dar iš tolesnės šimtmečių glūdumos – ar tai buvo pats reformacijos ir kontrreformacijos laikas, į kurį dėmesį atkreipė V. Kavolis? Ir kaip vispusiškai įvertinti artimiausią praeitį, kaip nupiešti reljefingą sovietmečio dvasinį peizažą? Atsakymai turėtų slypėti faktų logikoje, o istorikui teliktų juos aprašyti, bet ką daryti, kad žinomos faktų grandinės priklausos kitos, tarkime, unijinės valstybės ir tik netiesiog mūsų tautos istorijai? Tikrai nuolat įveikdami savyje šitokį sąmonės dvilypumą, galime tapti tikrais savo praeities paveldėtojais. Bet maža vilčių, kad tai pasiekama juvelyriškumo reikalaujančiais istorijos metodais. Mes nežinome ir, matyt, niekada nepažinsime savo istorijos, kaip tai įsivaizdavo Bloch. Ištirtose kitų tautų istorijose orientuojamės nepalyginti geriau. Todėl ir Goethės versmės fluktuacija simbolio kultūrinės vertės prasme, ko gero, atrodo labiau apčiuopiama, tad reikšmingesnė už vietines savąsias, laiko atžvilgiu artimesnes proto ir emocijų tėkmes.

Tauta tampa istorine, jeigu, susivokdama dabarties ir praeities dialektikoje, dalyvauja kultūrinių verčių apykaitoje tiek intensyviai, jog ir iš kuklaus savo indėlio lygia dalia prisideda prie vaizduotės ir minties pasaulinių išteklių gausinimo. Mūsų tautos gyvenime itin charakteringas tas faktas, kad organizuoto kultūrinio darbo plėtotė, – žinoma, prisimenant spaudos draudimo metų sunkumus, – laikotarpyje iki Pirmojo pasaulinio karo pasiekė tokį mastą ir lygį, jog apie įvykusius Lietuvos visuomenės pokyčius buvo galima pasakyti: „Lietuva tapo kultūriškai nepriklausoma gerokai anksčiau negu ji pasidarė politiškai nepriklausoma.“¹² „Kovų dėl kultūros“ –vaižgantišku apibūdinimu – laikotarpiu literatūroje buvo kuriamas tas kaimiškos savo esme tautos būties universumas, kurį galime laikyti naujoviškuoju epu, o sambrolių latvių tolygius kūrybinius siekimus aprėpdami, pavadinkime jį valstietiškuoju baltų epu¹³.

Kūrybiniai užsimojimai tautai duoda teisę į istorinę būtį: tuo buvo įsitikinęs Rainis. Pasikliaukime dar sykį jo autoritetu. Rainis mokėjo didžiulis savo tauta.

Pasibodėjęs savo laiko Europos nuopuolio būkle, kurioje „nėra iniciatyvos, troškimo naujo, rizikos, heroizmo“ (1906 06 10 įrašas), jis sakosi kuriąs epą, kad ugdytų savo tautos „herojinę dvasią“ (1907 02 07 įrašas). Toks, įsidėmėkime, beribis yra poeto tikėjimas savo tautos gyvybinėmis galiomis: „<...> tauta visiškai naivi ir suvokia viską instinktyviai, bet sielos gilumoje savo didybe ir nemirtingumu supranta viską“ (1907 12 09 įrašas). Vydūno, idėjiškai artimoje Rainiui, kūryboje rasime tam įsitikėjimui tiesiog atliepančių idėjų:

*Tesusilieja su gyvenimu tėvynės
gyvybė mano visiškai! –
(Tautvilos žodžiai *Prabočių šešėlių* prologe.)*

¹¹ М. Блок. Апология истории или Ремесло историка. – Москва: Издво „Наука“, 1973, p. 26.

¹² V. Trumpa. Lietuva XIX amžiuje. – Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1989, p. 124. Žr. taip pat E. Aleksandravičius. A. Kulakauskas. Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje. – Vilnius: Baltos lankos, 1996.

¹³ A. Žentelytė. Valstietiškas baltų epas. Tautos būtis lietuvių ir latvių neoromantinėje prozoje. // Pergalė, 1988, nr. 3.

Vis dėlto tai, kas deklaruojama, ką galima laikyti tautos didybe ir nemirtingumu, sunkiai įsivaizduojama tikrovėje. Kur tos didybės argumentai?..

Prisilietimas prie Goethės – kiek Goethe gėrėjosi mūsų dainomis ir kiek Maironį veikė Goethės genijus – sukūrė precedentą netiesiog ir pagal ribotas galimybes pasitikrinti savo kūrybinę potenciją. Kontaktai su pasauline kultūra nenutrūksta, dėmesys mūsų kraštui ne vienu laimingu atveju vainikuojamas svaria menine vertybe. Tada ir klausiamo save: kokia Lietuva yra įkvėpimo šaltinis – romantinė legenda ar gyvos, kuriančios tautos kraštas?

Semdamasis iš Goethės Vokietijos, ne veimariško, tikrai karaliaučiško – I. Kanto, J. G. Hamanno (Hamano), J. G. Herderio – filosofinio paveldo, Johannes Bobrowski (Johanesas Bobrovskis) krovėsi savo humanistinės išminties pamatus. Prieš save jis matė įmintas L. Passargės ir A. Schleicherio (Šleicherio), E. Wicherto (Vicherto) ir H. Sudermanno (Zudermano) pėdas¹⁴. Bobrowski sukultūrintos erdvės plote įsistebėjo į tuos vertybinius pradus, kuriuos V. Falkenhahn (Falkenkan), kalbėdamas apie Vydūną, patetiškai apibūdino kaip „aukštą senovės baltų kultūros humaniškumo dvasią“¹⁵. Kai ta dvasia sutrypta, belieka nykuma, tikro tragizmo įkvėptas tasai proistorinis lyg maro laikų rūstis, kuriuo palydimi likę be ateities Donelaičio žmonės. Štai posmai iš „Tolminkiemio kaimo“:

<...>

*Dar paėjėk, Donelaiti,
sparnus jau skleidžia upė
ir vanagas, balandžių priešas,
giria juodom viršūnėm
stiebias, šauksmas
vėjingas iš anapus kalvos.
Gyvi ten žolynai.*

*Ir ši diena puola ten,
tarp šulinių, lyg kartuvių,
šešėlių, langų šviesa
bevėjė, šviesa skalų
palaimina
balsu pelės.*

*Ant lapo parašyk:
Dangus malone lijo,
ir regėjau teisingumą
laukiant, kad dingtų ji
ir užėitų rūstis.
(Vertė B. Savukynas)*

Lietuviškuose fortepijonuose graudžiai trapi ir kiek juokinga atrodo naivių šviesuolių Storastos, Poškos, Gavėno puoselėjama lietuvybės idėja. Nepriklausoma Lietuvos valstybė dingojasi kaip romantika, nes jai „integraciją, taip sakant, jos likvidavimą“ jau rengia Noimanas su savo žaliūkais. Keistuoliškos romantikos kontekste tvirčiau įrėžiami svarbesnieji kultūriniai ženklai. Mums leista juos pamatyti ir iš vieno ant kito krintančių atpindžių suvokti juos siejančią vidinę prasmę.

Poškos namuose šviesa, šmėkstelėjusi per lietuviškus raizinius – daugialapius žiedus, segmentines šešiakampes žvaigždutes... – krinta ant įsidėmėtina gražių Čiurlionio paveikslų, o paskui atspindžiai šviesos srūva į senos moters fotografiją. Moters akys: „<...> žvelgia į ateinantįjį, jį sutinka, o gal jo

¹⁴ Pagrindinę informaciją žr. R. Sinkevičienė. Lietuva Johaneso Bobrovskio kūryboje. – Vilnius: Vaga. 1990.

¹⁵ V. Falkenhanas. Bičiulį prisiminus. // Mokslas ir gyvenimas, 1982, nr. 8, p. 26.

laukia. <...> Šitos akys ištyrė viską, ką buvo galima iširti." Tai – Žemaitė, nors ji ir neįvardinta, – šios žemės vargus ir išmintį j save susėmusi.

Lietuvių kultūros krislai sužėri liūdno sakmės tėkmėje. Sakmės intonacija išgaunama nebojant kūrybinės rizikos – vokiečių prozos ritmą išbandant ilgomis verstinėmis *Metų* hegzometro ištraukomis, lietuvių liaudies dainų citatomis. Galima įvertinti, kiek tad svarbaus būta paties principo, kūrybinės programos, kuriai Bobrowski liko ištikimas iki galo.

Bobrowskiui esmė – kaltės, Czesławui Miłoszui (Česlovui Milošui), kaip ir Oskarui Milašui – kilmės problema. Užversdami autobiografinio *Tėvynės ieškojimo* paskutinį puslapį, sugrįžtame į Vilnių – lenkišką „šnektą, bet ne genais“. O kur genai veda? Į istorinę A. Mickevičiaus, M. Rodzewiczównos (Rodzevičiūtės), pridurkime, į etnografinę *Isos slėnio*, eilėraščio „Kur teka saulė ir kurlink nusileidžia“ Lietuvą. Tos istorinės Lietuvos – istorinės, ne realiosios, nes realioji kalbos barjeru nuo poeto atskirta – lietuviškumas lieka atminties išsaugotose detalėse, jaunystės dienų atmosferoje, gaubiančioje Vilnių.

Labiausiai lietuviškumas atsispindi vertinimo požiūryje. Pasigėrėjime ir pagarboje, reiškiamoje „aiškaus proto“ asmenybei Mykolui Römeriui (Riomeriui), jo aristokratiniam demokratizmui ir tautinei pakantai. Dvasiškai artimiausio žmogaus Oskaro Milašiaus – ne tik svajotojo, bet ir įžvalgiausio politiko ir didžio Goethės gerbėjo, – sugestijose. Tokiose, kaip štai teigimas, „kad viskas, kas anksčiau Lenkijoje buvo tvirta ir vaisinga, kilę iš Lietuvos – Jogailaičių dinastija, taip vyriškai kirčiuota ir architektūriškai suręsta Mickevičiaus poezija, pagaliau politinė Kosciuškos intuicija, – tiktai tris visuotinai žinomus pavyzdžius paminint“¹⁶. Pabrėžiamas Milašiaus įsižiūrėjimas į Lietuvos valstietiškos demokratijos proveržį. Primenamas šviesus lietuvių apibūdinimas teigiant, kad jiems būdinga dora ir intuicija, susijusi su pagarba materijai ir meile darbui. Taigi jie yra mistikai ir realistai vienu metu, o jų tikėjimas savo šalimi esąs mesianistiškas, „prieš kurį lenkiškasis romantizmo epochos mesianizmas tėra blankus atspindys“¹⁷.

Didžiosiose literatūrose Lietuva – beveik maža Arkadija. „Čia kraštas kaip muzika“, – Bobrowskio išsitarta apie Lietuvą, muzikine asociacija fiksuojant neabejotinai ausyse skambėjusių lietuvių dainų aidą.

Arijų protėvynės šviesa Milašui gaubė lietuvių dainas, o pasakų archaiką jis priartino prie savęs įdėdamas į motušės lūpas: „Mano motušės lietuviškos pasakos.“ Taip elgiasi visų laikų romantikai: kas tolima, archajiška, traukia labiau nei tai, kas artima, įprasta. O XIX amžiaus pirmosios lenkų Adomo Mickevičiaus romantinės versijos prisiminimas Lietuvos legendai suteikia papildomų literatūrinių asociacijų.

Šitie prisiminimai apie mus – iš kitos literatūros konteksto. Mums jie daugiau ką reikštų, jeigu užgautų mūsų savimeilę. Bet negebėjimas pagrįsti ir įtvirtinti savo istorinę būtį mus trikdo ir, dėkingi už nelauktą patronažą, mes nedrįstame megzti dialogo, kad paaikšintume, ką išsaugojome iš praeities ne tik kaip prisiminimą, bet ir kaip imperatyvą.

Maironio intuicijoje norime įžvelgti galimą poziciją.

Eilėraštyje „Vakaras“ Maironis tobulai išgrynino liaudies dainos kristalą, taip įžvelgdamas dainoje „kultūros sėklą“ – kaip vėliau apie savo tautos dainas pasakys J. Endzelins.

Tauta gyva savo etninėmis tradicijomis, jei jos suprantamos plačiau ir giliau nei tradicinių bendruomeninių moralės normų, elgesio standartų, psichologinių nuostatų užkonservavimas. Jei, atsigręždami atgal, laikysime, kad šios tradicijos akumuliuo imlią, nors ištikus amžius apleistą kultūrą, kuri, luomų ribų nevaržoma, kadaise persmelkė ir sulenkėjusios bajorijos gyvenimo būdą, teikdama jai, pasak Römerio, išskirtinį savitumą¹⁸. Atsigręžiant atgal, vadinamoji kaimo aristokratija ir bajorija atrodo giliai saistoma ir gyvenimo būdu, ir dvasiniais saitais: apie tai pagalvojame skaitydami, pavyzdžiui, Šatrijos Raganos *Sename dvare* ir Cz. Miłoszo *Isos slėnį*.

Istorijos mokslas, kuris turi įrodyti ir pagrįsti tautos gyvybingumą, remiasi ne tik loginėmis faktų

¹⁶ Cz. Miłosz. *Tėvynės ieškojimas*. – Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 229.

¹⁷ *Ibid.*, p. 222.

¹⁸ Römer. *Stosunki etnograficzne kulturalne na Litwie*. – Kraków: Krytyka, 1906, p. 13.

grandinėmis. Antropologinius metodus vis plačiau taikant istorijai, tampa ypač reikšmingi įvairūs kasdienybės pjūviai. Toji marga kasdienybės įvairovė pasirodys turinti daugiau substancialumo, kada po ja atsiveria homogeniškos kultūros pamatas.

Idealiai nusišlifavę papročiai, sukuriantys gražią dermę tarp mažojo ir didžiojo gyvenimo rato, tarp bendruomeninio ir privataus žmogaus, žavėjo J. Michelet, kai jis su nuoširdžiu pasigėrėjimu kalbėjo apie paprastų žmonių, nežiūrint jų vargingos būklės ir skurdo nulemtų ydų, jausmų dosnumą ir širdies gerumą, – ir tai jis laikė pagrindiniu, svarbiausiu tautos bruožu (knygoje *Tauta*). Mūsų krašto gražiai išsilaikiusi aukšta papročių kultūra, kurios įspūdingą, iškilų paminklą paliko Ignas Končius savo *Žemaičio šnekomis* (2 t., 1961), turėtų tapti ir lietuvių istorikų, etnologų tyrinėjimų, apmąstymų reikšmingiausiu, įdomiausiu objektu.

Liaudies dainos kristalas, išgrynintas Maironio, yra homogeniškos kultūros esmė, jos gemalas, jos spalvų vaivorykstė. Istorikui šitas kristalas galėtų sakyti gal daugiau nei, tarkime, mitologija, kurios vis dar nežvelgtomis miglomis siaustėmės porą pastarųjų dešimtmečių. Kiek šitos kultūros gyvi pėdsakai dar tebeveikia mūsų pojūčius ir dvasią, – o tai yra objektyvus mūsų gyvenimo faktas, – tiek ir patys galime jos gyvybingumą palaikyti. Taip archaikos segmentas turi organiškai įsiterpti į šiuolaikinės karščiuojančios sąmonės mozaiką. Ir tada vienokiu ar kitokiu būdu liudysime savo tautą kaip gyvą, nestokojančią garbės ir orumo¹⁹.

Donatas Sauka, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, p. 123–150.

---

¹⁹ Tokiam liudijimui esu skyręs savo knygas *Tautosakos savitumas ir vertė* (1970) bei *Lietuvių tautosaka* (1982).